

Josef Kubálek — učitel a pracovník v oblasti elementárního vyučování

Dr. JIŘÍ ŠTRAUS,
Pedagogické muzeum, Praha

Josefa Kubálka znaly stovky absolventů učitelského ústavu v Hradci Králové a pak hlavně v Praze, kde po dlouhá léta působil. Aktivně se účastnil práce Školy vysokých studií pedagogických (1921—1940), od r. 1929 i soukromé dvouleté pedagogické fakulty (od r. 1935 státní pedagogické akademie), zřízené pro absolventy středních škol, kteří se rozhodli pro povolání učitele.

Jako mnozí univerzitní profesori a vynikající odborníci z praxe se také K u b á l e k, znalec problematiky vyučování v 1. školním roce, zasloužil o lepší a hlubší přípravu učitelstva k jeho odpovědnému povolání. Jeho životní dílo jako učitele i odborného spisovatele, který se po mnoho desetiletí věnoval metodice elementárního školského stupně, reprezentuje dlouhodobé úsilí, které spadá do období naší národní (základní všeobecně vzdělávací) školy od konce 19. století.

Josef Kubálek se narodil 13. 12. 1876 ve Svídnici jako syn rolníka Františka a Marie, rozené Červenkové, dcery ředitele gymnázia. Vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové, působil na školách na Královéhradecku, od roku 1907 na učitelském ústavu a pak dlouho na Amerlingově učitelském ústavu v Praze.

Žil se svou rodinou delší dobu v Praze-Smíchově a nakonec ve Všenorech u Prahy. Zemřel v Třebotově 27. 4. 1968.

Když Kubálek začínal odborně pracovat, opíral se zpočátku též o královéhradeckého profesora, znalce dějin pedagogiky a elementaristu Tomáše Vorbesa (1815—1888). Kubálek vyžrával v době, kdy k nám pronikaly výsledky teoretických studií založených na experimentálním zkoumání školních dětí i předškolních dětí. Důkladněji se seznámil s dílem profesorů dr. Otakara Kádnera a zakladatele naší pedopsychologie dr. Františka Čády. Studoval i spisy hamburského profesora Ernsta Meumanna. Kubálek dobře znal také »Pedagogiku experimentální« profesora Ernsta Laye. Zdůraznil to v úvodu k tomuto spisu, který z němčiny přeložil a vydal roku 1911. Kubálkem u nás počíná i v elementárním vyučování nový empirický směr. Ve svém významném spisu »Vyučování ve třídě elemen-

tární« (1914), který byl velmi dobrou pomůckou pro poznání veškeré problematiky výchovně vzdělávací práce v 1. školním roce, Kubálek také vysvětluje, jak chtěl seznamovat elementaristy (i budoucí učitele) s hlavními zásadami a vhodnými podněty experimentální pedagogiky při výzkumném vyšetřování dětí elementárního stupně. O tomto období své činnosti a o zkušenostech z ní píše Kubálek sám v *Pedagogických rozhledech* (roč. 23, 1909—1910, str. 71). V té době se též sblíží s význačným učitelem-elementaristou a básníkem pro děti Josefem Kožíškem (1861 až 1933), který tehdy pracoval na dokončení své učebnice čtení a psaní pro 1. školní rok »Poupata« a návodné metody k ní. Poupata vyšla poprvé roku 1913.

Kubálek uveřejňuje výsledky svých studií německé pedagogické literatury hlavně zase v *Pedagogických rozhledech* (roč. 23). I když v samostatném Kubálkově spisu »Dítě šestileté« (1. vydání 1920) jsou ještě patrné i vlivy německé, přece jen se tu jako ještě více ve spisu »Vífa — hoch v sedmém roce« (1926) projevují podstatněji výsledky vlastní práce a studia, blížíci se více dobré domácí tradici. Za vrcholnou Kubálkovu práci v tomto oboru bychom mohli považovat »Výzkum dětí ve třídě elementární« (1. vydání 1926). Záleželo mu zde především na praktické stránce, na využití výzkumu žáků 1. ročníku ve školní praxi. Zde Kubálek také shrnuje své dřívější studie a vlastní zkušenosti až asi do roku 1923.

Později, za svého významného působení na mužském státním Amerlingově učitelském ústavu v Praze, se zabýval více i tvorbou a výzkumem pomůcek pro počáteční vyučování čtení, psaní i počtům. Tím chtěl též doplnit a usoustavit své pojetí učitelké praxe na elementárním stupni.

Za studijního pobytu v Berlíně a Lipsku se Kubálek též sblížil s inspektorem a znalcem školního zdravotnictví Ed. Dickhofem a přeložil i vydal roku 1915 jeho spis »Opravné snahy ve školním zdravotnictví«. V obšírné studii »Německé třídy elementární« (*Pedagogické rozhledy*, 26, 1912 až 1913, str. 29, 140) zveřejnil své zkušenosti. V Lipsku se seznámil též se studijním ředitelem Hugem Gaudigem a dalšími a dobře se seznámil se starší i tehdejší soudobou pedagogickou literaturou, zvláště tou, která se týkala elementárního stupně. Seznámil se tu hlouběji s dílem J. B. Herbarta. Herbartovsko-zillerovská pedagogika ustupovala ovšem tehdy již novému pojetí činné školy, vycházející hlavně z úsilí, aby vyučování bylo co nejvíce postaveno na základech samostatnosti a vlastního úsilí žáka. Kubálek kladně oceňoval »Vyučování prvouce na školách venkovských« svého přítele Josefa Tůmy (z r. 1903) a »Rozpravy o čtení elementárním« Josefa Kožíška (z r. 1913) ve srovnání s obdobnými pracemi německými i se svou praxí. Kožíškovu metodu, uplatňnou hlavně v elementární učebnici »Poupata« (1913 a mnoho dalších vydání), uvádí do souvislosti s klasickou metodou skriptologickou (současně čtenářský i písařský vývoj žáků — začátečníků). Kubálek si přitom všímá i principů německé »Tätigkeitsschule« (hlavně W. Laye — »Tatschule« 1911 aj.). O tom všem psal Kubálek sám též v článku »Prvopočáteční vyučování v nových vyučovacích osnovách německých« (*Pedagogické rozhledy*, r. 27, 1914, str. 523 aj.). Svou práci před první světovou válkou chtěl Kubálek podložit také podrobným studiem díla Wilhelma Wundta, jehož »Úvod do psychologie« přeložil a vydal s úvodem profesora O. Chlupa.

Kubálek se přiřadil k našim učitelům-didaktikům konce 19. a první tře-

tiny 20. století, jako byli elementarista a básník Josef Kožíšek, prvoukář, znalec základní všeobecně vzdělávací školy Josef Tůma (1865—1933), znalec vyučování českému jazyku Josef Müller (1870—1940), vlastivědář a tvůrce učebních pomůcek Jan Robert Sucharda (1858—1950), tvůrce počtenic Jan Kozák (1860—1939), přírodovědec Jan Pastejřík (1869 až 1968), znalec hudební výchovy Adolf Cmíral (1882—1961), znalkyně školy mateřské Ida Jarníková (1875—1966) a další. Z nich zvláště Kožíšek, Tůma a Sucharda byli Kubálkovi blízcí, i když Kubálek nedosáhl svým slabikářem »U nás« takové originality a úspěchu v elementárním vyučování čtení a psaní jako Kožíšek svými Poupaty. Protějškem Tůmova »Vyučování prvouce na školách venkovských« měla být Kubálkova »Prvouka na škole městské« (1922).

Jako mnozí jiní Kubálek též poctivě usiloval o vyšší vzdělání učitelstva a dobrou přípravu k odborným zkouškám i v bývalé Škole vysokých studií pedagogických i na soukromé pedagogické fakultě (pak státní pedagogické akademii). Pracoval v přímém styku s odbornými institucemi a našimi i zahraničními pracovníky skoro do svých sedmdesátí let. Staví se proti reformnímu pokusnému školskému hnutí, jehož iniciátorem byl v třicátých letech 20. století profesor dr. Václav Příhoda, a zvláště rozhodně proti globální metodě elementárního učení čtení a psaní.

Kromě již uvedených publikací vydal První počtenice (1921), Pomůcky k počátečnímu čtení (1925), Psaní ve třídě elementární (1926), dále za spolupráce s prof. dr. Josefem Hendrichem a dr. Františkem Šimkem »Naše slabikáře« s podrobným rozbořem od nejstarších dob do konce 18. století (1929), společně s Antonínem Matulou i za spolupráce s profesorem dr. B. Němcem »Vychovatelskou čítanku i pro lidovýchovné účely« (1930), »O metodu elementárního čtení« (1930), »O praktickém vzdělání učitelstva« (1931), »Metoda normálních slabik« (1932), sedm knížek doplňovací četby pro malé žáky (od roku 1932), »Počáteční vyučování ve třídě elementární« (1934).

Zajímavou a cennou prací je Kubálkova studie »Slabikář český«, podrobně odborně seznamující s učebnicí téhož názvu, která (asi za spolupráce Jana Blahoslava) byla vydána v Přerově roku 1547. Kubálek ji napsal k čtyřstému výročí prvního vydání roku 1947.

Kubálek se účastnil mnoha sjezdů, hlavně sjezdů pro výzkum dítěte a za svou práci »Výzkum dětí ve třídě elementární« (1926) dostal státní cenu roku 1928. Měl rozsáhlou korespondenci s domácími i zahraničními odborníky, především pedagogy a psychology, z níž větší část je uchována v Pedagogickém muzeu Komenského v Praze.

Kubálek byl osobností evropsky orientovanou a svým dílem (především v oboru vyučování na elementárním stupni) orientovaným i k domácí tradici se přes určitou konzervativnost trvale zapsal do dějin naší školy a pedagogiky.

Za dlouhá léta svého působení i studií v oboru elementárního vyučování (hlavně čtení, psaní i počítání) shromáždil jedinečnou sbírku našich i jinonárodních elementárních učebnic (zvláště slabikářů, částečně i prvních počtenic a i prvouk) nejen z Evropy, ale i z ostatních světadílů.

Úkoly a cesty srovnávací metodologie počátečního čtení a psaní nejlépe naznačil sám na IV. sjezdu pro výzkum dítěte v Bratislavě roku 1930.

V jeho »Muzeu slabikářů« ve Všenorech u Prahy se poučovali nejen přemnozí studenti a učitelé, ale i vědečtí pracovníci naši i z různých zemí světa. Tuto jedinečnou sbírku (přes 2000 originálních tisků v různých jazycích) získal Archív v Památníku národního písemnictví v Praze asi dva roky před Kubálkovou smrtí. Je tu nejen vzácný původní tisk »Slabikář Český« z roku 1547, mnohé další, též Slabikář A. Frumara a J. Jursy z roku 1891 s obrázky M. Alše, ale i slabikáře anglické, ruské a sovětské, francouzské, polské, italské, německé, jugoslávské, španělské, ze severoevropských zemí, americké, egyptské, židovské, mexické, maďarské, dokonce i eskymácké a indiánské. Též první početnice v mnoha jazycích, různé prvouky a literatura o vyučování na stupni elementárním. V několika vydáních jsou tu i slavná Kožíškova »Poupata«, ale i »První kniha« globální od profesora V. Příhody a jeho spolupracovníků a Kubálkovy slabikáře, první početnice i prvouka »U nás«. Je to jedna z nejvýznamnějších částí Kubálkova odkazu, ale z jeho pozůstalosti zůstalo více. Z ní je v archívu PMK hotový rukopis pokračování díla »Naše slabikáře« (1929) atd. Velmi cenné je »Dílo v kritice a kritika v díle« (asi z let 1945—1967), jeho výtky proti globální metodě, je tu i celá historie vzniku »Pedagogické encyklopedie« (1938—1940), o významných pedagogích a jiných, s nimiž se Kubálek stýkal.

Když jsme jej (bývalého svého učitele) s kolegou navštívili v jeho 86 letech (1962), našli jsme jej ještě pracovat na zahrádce, plného zájmu, ochotně nás provedl opět svým »Muzeem slabikářů«.